

# **Advarsel: rasefare**

**Jesús Alcalá**

***I Sverige later det til å være et herskende samfunnssyn at dersom man uttrykker ord og bilder som uttrykker upassende følelser, vil de upassende følelsene simpelthen fordampe, bli borte. Og idealsamfunnet vil være nær.***

***En mer ondskapsfull betrakter kunne påpeke at det er slikt de steller med i Sannhetsministeriet i George Orwells 1984.***

***I denne artikkelen har den svenske forfatteren og juristen Jesús Alcalá lagt noen konkrete eksempler under lupen.***

PÅ SENVINTEREN i år besøkte jeg Moderna Museet i Malmö for å se den interessante og populære Nils Dardel-utstillingen.<sup>1</sup> Det var en ren glede å få se så mange av Dardels verker, de mest kjente – som *Den døende dandyn* – men også mange som er mindre omtalt. Foran to av bildene gjorde jeg bråstopp, ikke av motivene som sådanne, men av «advarslene» som var plassert ved siden av dem. Det ene maleriet heter *Svarta Diana* og forestiller jaktgudinnen, her svart, inne i jungelen. Diana holder et spyd, og ville dyr flykter fra henne. Maleriet er naivistisk og eventyraktig. Det andre maleriet har Dardel kalt *Huvudjägarens eftermiddag*, og det forestiller nettopp en hodejeger. Bildet har et tydelig slektskap ned sør- og mellomamerikansk etnisk kunst.

Ved siden av *Svarta Diana* står advarselen: «Vi er oppmerksomme på den stereotype fremstillingen av Diana, og dette er ikke et syn Moderna Museet deler (...) selv om Nils Dardel høyst sannsynlig ikke var rasist, levde han i en tid med et annet verdigrunnlag enn vi har i dag. I løpet av

våren kommer Moderna Museet til å arrangere en paneldebatt om hvordan man i dag skal forholde seg til historiske fakta av diskutabel karakter ...» Ved siden av *Huvudjägarens eftermiddag* kan man lese: «Vi er oppmerksomme på den stereotype fremstillingen av den blodtørstige villmannen, og dette er ikke et syn Moderna Museet deler ...»

For noen år siden ble det avholdt en Dardel-utstilling et annet sted i landet. Til denne utstillingen hørte det med en audio-guide for barn. Guiden beskriver *Svarta Diana* som «et spennende bilde» med trolsk natur og eksotiske dyr, samt «en person», kanskje med spyd, inne i jungelen. Her var det ingen advarsler, ingen garderinger. Diana fikk lov til å være en person, ikke en hudfarge. I tiden som har gått etter at lydguiden ble spilt inn, må det ha skjedd noe med kunstsynet vårt. Det kan virke som om vår skrekk for ikke å bli oppfattet som bevisste og ydmykt selvkritiske nok, har blitt større. Jeg bestemte meg for å finne ut hva som hadde skjedd.



Nils von Dardel: *Svarta Diana* (1929), gouache og akvarell på pennetegning. (Kilde: Wikimedia Commons)

## Rasifisering og hvithetsnorm

Et par heftige debatter fra de senere årene, som ganske sikkert har påvirket både kulturlivet og svenskens selvbylde, fortjener en påminnelse. Dels er det debatten om Ruben Östlunds film *Play*, som bygger på en rettsak i Göteborg. Östlund følger det dokumentariske materialet fra etterforskningen og rettsaken: en gjeng svært unge, svarte gutter fra utsatte miljøer trakasserte gutter fra trygge middelklassemiljøer, og frarøvet dem mobiltelefonene. I tillegg er det debatten om Stina Wirséns bok og film *Lilla Hjærtat*. I persongalleriet opptrer en liten svart pike, glad og sterk og trassig, som er tegnet med krusetete hår i fletter som står rett ut.

Debattene dreide seg om rasifisering<sup>2</sup> og hvithetsnorm. De som ble opprørt av *Play* og *Lilla Hjærtat* mente at rasismen er innbakt i svensk samsfunnsstruktur og mentalitet. Århundrer med «hvit» som selvfølgelig norm har preget språket vårt, handlingene våre og menneskesynet vårt i den grad at vi ubevisst rasifiserer alle som har opprinnelse på andre breddegrader og kontinenter. Vi burde våkne og åpne øynene, og endelig tilstå at vi rasifiserer «de andre», og vi bør være beredt til å ta et oppgjør med ethvert uttrykk for våre kolonialistiske holdninger.

Dokumenter jeg nå har lest om bibliotekenes og museenes arbeid, og svar på spørsmål jeg

har stilt svenske museums- og biblioteksledere, forteller at overbevisningen om rasifiserings- og hvithetsnormen har vokst seg sterk. Bøker man har mistanke om formidler stereotyper, henvises til bibliotekets kjellermagasin, eller lukes ut og kasseres. På noen kanter konsulterer man referansegrupper med representanter for de «rasifiserte», dette for at bibliotekene bedre skal kunne forstå de «rasifisertes» perspektiv i arbeidet med biblioteks- og medieplaner og i forbindelse med innkjøp. Referansegruppene antas også å kunne gi råd om magasinering eller kassering av bøker. En statlig utredning oppfordrer museene til å knytte til seg representanter for «rasifiserte» grupper som rådgivere i forbindelse med utstillinger og ved kontroll av samlingene.

## Kolonialismen hos Pippi

1. oktober 2014 vedtok ledelsen for de seks bibliotekene i Botkyrka kommune sør for Stockholm å luke ut Astrid Lindgrens *Pippi Langstrømpe går til sjøs*. Boken skal kasseres og skal ikke lenger finnes i noen av bibliotekene. Hvis fortellingen forekommer som innslag i en antologi, skal også denne

ødelegges. Bak vedtaket ligger ingen protester eller krav fra lånetakere. Biblioteksledelsen har selv tatt initiativet.

Alle sjefsbibliotekarene i Botkyrka har deltatt i bedømmelsen av verket. Anna-Stina Takala, bedriftsutvikler og ansvarlig for utforming av Botkyrkas biblioteksplan for 2015, har gått nøye gjennom den nyeste utgaven av boken. Hun sammenfatter inntrykkene sine slik: «N-ordet er ikke lenger med i teksten, men det føles likevel svært ubehagelig å bla i den. Befolkningen i Sydhavet fremstilles som underlegne de hvite, som straks de ankommer blir hyllet som kongelige. Ikke kan 'kurrekurreduktene' snakke skikkelig heller. Å gå løs på Astrid Lindgren er veldig sensitivt, men jeg synes at denne spesielle boken er lite kompatibel med vår interkulturelle hovedinnstilling.»

Kollegene er enige. Alle istemmer at det ikke spiller noen rolle at n-ordet er fjernet, ettersom «mange elementer er stereotype». Det er snarere tekst enn bilder som er uakseptable. Astrid Lindgren «eksotiserer og polariserer». *Pippi Langstrømpe går til sjøs* må altså bort, både i kraft av å være «inkompatibel» med bibliotekets interkulturelle plan, og fordi den er uforenlig med forbudet mot diskriminering og prinsippet i FNs barnekonvensjon om at alle barn er likeverdige.<sup>3</sup>

### Krenkende farger

Dommen over Pippi er ikke enestående. På mindre enn to år har bibliotekene i Botkyrka på liknende grunnlag renset ut ni titler. Seks av disse er forfattet av Stina Wirsén og tilhører serien om Lilla Hjärtat. De heter *Hej, Oj!, Aj!, Bang!, Gull!* og *Sov!*<sup>4</sup>

De to andre barneøkene som ble utrenset er *Färgerna* av Pernilla Stalfelt og *Eddie får en lillebror* av Lisa Bjärbo. Begge ble fjernet etter et vedtak 3. september 2013. *Färgerna* fordi boken «inneholder stereotyper av amerikansk urbefolkning, som får illustrere fargen rød», og fordi den inneholder mye «problematikk på normkritisk nivå». Stalfelt skriver «rosa som en baby», noe biblioteket kommenterer med «alle babyer er ikke lyserøde». I tillegg har Stalfelt «valgt å illustrere fargen svart med 'svart arbeidskraft', og da er det en svart mann som går og støvsuger med bøyd rygg! Dette bildet spiller på og forsterker våre fordommer.»<sup>5</sup>

Lisa Bjärbos *Eddie får en lillebror* stemmes ut fordi innholdet er «stereotyp» og gjennomført «støtende» fra de rasifiseres perspektiv. Grunnlaget for vedtaket er en analyse utført av barnebibliotekaren Laura Purdy. Purdy mener – og jeg gjengir nå nesten ordrett hva hun skriver – at boken på mange måter er fin, men at den gjennomgående benytter et meget støtende element, nemlig at hovedpersonen Eddie opptrer med *blackface* (eller mer presist *indian face*) og leker indianer kledd i indianerkostyme. Purdy ser det som ubegripelig at forfatteren og illustratøren har benyttet seg av *blackface* for å illustrere Eddies ville og rampete lek. Like enkelt og mye mer passende, foreslår hun, kunne de gitt uttrykk for Eddies følelser ved å benytte seg av et dyrekostyme (som f.eks. en vill tiger) eller monsterdrakt (som Max i Sendaks *I huttetuenes land*), eller et fantasifigur-antrekk (som Tomani i Nöstlingers *Tomanis liv*). I en bok beregnet på småbarn griper forfatteren til den historiske metoden for å forminske og dehumanisere urfolk, ved å fremstille deres religiøse og kulturelle ytringer som ville og primitive. Urfolkenes språk blir latterliggjort som ubegripelige nonsenslyder (av typen «WOA-OA-OA»). Religiøs dans forvandles til morsomme, historieløse (hvite) barneleker. Betydningsfulle kulturelementer forvandles til leketøy (for hvite). Purdy opplever det som støtende at Eddie kler seg i seremonielt indianerantrekk, leker indianer, høres ut og handler som en villmann. Indianerantrekket er en parodi på den religiøse klesdrakten som har vært et viktig symbol for den amerikanske urbefolkningens kamp mot kolonialismens tvangskristning og identitetsforvring, en kamp med livet som innsats. Å benytte vitale nasjoner av levende, kjempende mennesker som fantasifigurer, er nykolonialismens strategi for å uskadeliggjøre motstandere og uthule deres nåtidsidentitet. Purdy minner om at Sverige har sin egen koloniale arv med okkupasjon, ekspropriering av land og kulturelle overgrep overfor samene, og at det ikke minst derfor er svært viktig at ikke småbarn indoktrineres med rasistiske stereotyper av urfolk. Gjennom sin egen utvandringshistorie har også Sverige en direkte andel av det nordamerikanske koloniprojektet, der land ble ekspropriet fra urbefolkning og gitt til fattige europeiske immigranter, som opptrådte som okkupanter på stjålet land. Svensk litteratur (for eksempel Vilhelm Moberg) som behandler utvandringen til Amerika, har ikke tatt noe oppgjør

med Sveriges egen rolle i USAs brutale kolonipolitikk. For å oppsummere, er det svært støtende å finne rester av kolonialisme i svenske barnebøker.<sup>6</sup>

Det bør påpekes at ingen lånetakere har reagert mot verken Pernilla Staltfeldts *Färgerna* eller Lisa Bjärbos *Eddie får en lillebror*. Å kassere bøkene er bibliotekledelsens egen idé.

### Krenkende fletter

Stina Wirséns bøker om Lilla Hjärtat ble luket ut og ødelagt etter et vedtak 28. november 2012. Vedtaket er prinsipielt veiledende med hensyn til fortsatt kassering av barnebøker som formidler rasestereotyper og «hvithetsnormen». Selv snakker ikke biblioteksledelsen om kassering og ødeleggelse, ikke før jeg spør direkte om hva biblioteket har gjort med bøkene de har luket ut. Biblioteket vil heller snakke om «utvalg»: «Dette vedtaket blir en veiledning for vårt fortsatte utvalg, siden det er viktig at vi kan innestå for utvalget vårt, og tilbudet vi er med på å skape fra dag til dag.»

Det lar seg gjøre å spore veien frem til vedtaket.

Til å begynne med fantes ingen påstander eller en gang antydninger om at *Lilla Hjärtat* skal inneholde stereotyper. I Botkyrka som i resten av landet er alle de seks bøkene om det selvstendige, trassige lille barnet og vennene hennes godt likt. Så, i forbindelse med filmen om Lilla Hjärtat, flammer mediedebatten opp. Nå kommer ideen om å «gi rasifiserte voksne og foreldre til rasifiserte barn tolkningsmessig forrang» i spørsmålet om en bok er stereotypisk og/eller rasistisk. Bøkene lukes ut for at «alle skal føle seg velkommen på bibliotekene i Botkyrka, ikke minst svarte barn og foreldre til svarte barn,» skriver biblioteksledelsen i vedtaket. I strid med tidligere erfaringer, antas nå mørkhudede barn og deres foreldre å føle seg mindre velkommen dersom bøkene om Lilla Hjärtat er å finne på biblioteket. I ledelsen er man sikker på at Stina Wirsén har hatt de beste hensikter med sin figur, men – dessverre – bøkene fungerer ikke. De trenger ikke under noen omstendighet å bevares. Hvis noen ønsker å forske på rase-stereotyper i barnelitteratur, henviser Botkyrka bibliotek til Kungliga Biblioteket.

Tonefallet i vedtaket er skråsikkert, formuleringene er som hentet fra en pamflett. Likevel vil

de fire bibliotekarene i ledelsen forsikre seg om at de har støtte i forvaltningsledelsen og hos kulturutvalgets leder. Det får de. Et par forvaltningsledere føler seg til og med «stolte» over at Botkyrka har en så klok biblioteksledelse.

Men personalet ute i filialene tviler. Mange er kritiske til vedtaket. 3. desember 2012, fem dager etter vedtaket, skriver en av bibliotekarene i ledelsen til sine medledere: «Synes det er modig og at vi gjør det rette. Føler likevel på vanskeligheter med å ta dette opp med personalet. Spørsmålet er følsomt, og jeg skulle gjerne hatt en diskusjon med dem. Vi har snakket en del om debatten, og det hersker delte meninger.»

Ja, hvordan skal man håndtere lånetakerne, og sørge for at personalet kan fortelle en troverdig historie om hvorfor bøkene ble luket ut? De utveksler mail om spørsmålet, og bestemmer seg for å utarbeide en mal slik at «personalet trygt kan svare på spørsmål». Før malen er ferdig, må mange intrikate spørsmål avklares: «Kan man skrive: Hvorfor vi ikke trenger å ha Lilla Hjärtat på biblioteket. Eller: Hvorfor vi har valgt å ikke ha Lilla Hjärtat på biblioteket. Eller: Hvorfor vi fjerner Lilla Hjärtat ... Noe som er viktig for svaret [er] hvorfor avgjørelsen kommer først nå ... Skal vi låne inn eller ikke? ... Ordet 'luking' er godt nok som fagbegrep for biblioteket. Men i publikums ører tror jeg dette ordet klinger feil. Nesten like ille som å 'kaste ut' ... Et annet punkt jeg tror er viktig eksternt er at alle folkebiblioteker gjør et utvalg, vi kan ikke ha alt ...»

I den endelige malen personalet får presentert er ordet «luking» erstattet av «utvalg». Dersom spørsmålet om biblioteket og ytringsfriheten kommer på bordet, skal personalet si at bibliotekene alltid gjør et utvalg og ikke kan ha alt som blir utgitt. At mange «med mørk hud, eller foreldre til svarte barn, har reagert sterkt mot bildene av Lilla Hjärtat» er også et argument som støtter «utvalget». På lik linje med Stina Wirséns beslutning om å stanse salget av bøkene. Hvis noen ønsker å fjernlåne en bok om Lilla Hjärtat, skal personalet si nei, under henvisning til at «ifølge våre retningslinjer for fjernlån omfatter ikke ordningen barnelitteratur». Hovedargumentet for at Lilla Hjärtat ikke er å finne på Botkyrka bibliotek må til syvende og sist være at det er ut fra barnas perspektiv og behov man ikke ser seg tvunget til å tilby bøkene i serien.

## Større forbrytelser

Noen uker etter vedtaket skriver to av biblioteksleiderne, Margareta Berg og Marie Johansen, om årsaken til «utvalget» i tidsskriftet *Bibliotek i Samhället*. Man tar nå definitivt avstand fra Stina Wirséns bøker. Man er nå overbevist om at Wirsén har forbrutt seg mot FNs barnekonvensjon. «Sjelden har vi sett et tilfelle der man så enkelt kan besvare konvensjonen.» Minst to av bestemmelsene i Barnekonvensjonen skal her være brutt – forbudet mot diskriminering og prinsippet om alle menneskers likeverd.

Det er da unektelig forbløffende, at når bruddet med reglene i FNs barnekonvensjon er så åpenbart, tok det fire bibliotekssjefer så lang tid å oppdage det?

Jeg retter denne undringen til Marie Johansen. Hun svarer: «Vi har ikke oppdaget stereotype, ettersom vi som så mange andre har vært blinde for dem. Det er fortsatt vanlig og har vært normalisert hos oss.»<sup>7</sup>

Jeg henvender meg også til lederen for Kulturförvaltningen, Pernilla Hellman. Mener förvaltningen og Fritids- og kultur nämnden at Stina Wirséns bøker om Lilla Hjärtat er i strid med FNs konvensjon om barns rettigheter?

Ja, på enkelte punkter, sier Hellman. Bøkene er i strid med barnets rett til å slippe diskriminering. Barnekonvensjonens forbud mot diskriminering er spesielt viktig «når det kommer til å frede bibliotekmiljøet for de minste barna, de som ikke kan verge seg mot rasestereotype bilder.»<sup>8</sup>

Til slutt spør jeg den daværende lederen for Fritids- og kultur nämnden i Botkyrka, kommunalpolitikeren Mattias Gökinan. Gökinan forteller at han «er enig i at bøkene benytter seg av rasestereotype bilder når den illustrerer fargede som svarte». Da bøkene dessuten «ikke er ment som underlag for en diskusjon om rasespørsmål, men er skrevet som barnebok», støttet han biblioteksledelsen. Men nei, han har ikke lest dem, han «har bare bladd gjennom bildene i en av bøkene». Dette skjedde på et seminar i forbindelse med en utstilling om rasifisering. Boken lå i en utstillingsmonter. Gökinan betrakter fremdeles vedtaket som riktig, og «dersom dette i neste omgang leder til at flere biblioteker tør å ta den samme avgjørelsen» har Botkyrka «virkelig levd opp til kommunens motto 'uredd og energisk'».<sup>9</sup>

Utstillingen Gökinan henviser til het «Varning för ras». Ansvarlig for utstillingen var stiftelsen

Mångkulturellt Centrum. I utstillingsprogrammet og i annonsene sto det blant annet: «Vi vil snakke med deg om rase og hvithet i dagens Sverige. Utgangspunktet er at rase skapes hele tiden (...) Vi inviterer deg til refleksjon, for eksempel rundt hvordan hverdagslige handlinger, som det ofte velmente spørsmålet 'Hvor kommer du fra?' kan være med på å skape rase, og om hvordan hvithetens privilegier påvirker vår alles hverdag.»

Et av utstillingsobjektene var altså en av Stina Wirséns bøker om Lilla Hjärtat. Boken var utstilt som eksempel på hvordan «hvithetsnormen» avføder rasestereotyper og rasisme.

Kanskje er det slik kommunepolitikeren Gökinan håper, at vedtaket fikk andre til «å tørre». Hovedbibliotekene i Malmö, Lund og Helsingborg har i hvert fall forvist Lilla Hjärtat til sine kjellermagasiner.

## Gode råd i Malmö

Stadsbiblioteket i Malmö gikk mest systematisk til verks. Biblioteksledelsen har opprettet en referansegruppe med representanter for to «rasifiserte» grupper og en kommunal etat som har erfaring med «rasifisering». De involverte er Afrosvenskarnas Forum för Rättvisa, en forening som arbeider mot rasisme og for å «fremme et positivt og nyansert samfunnsbilde av Afrika, afrikanere og medlemmer av den afrikanske diasporaen»; Interfem, en «tanke-smie for kvinner og transpersoner som blir rasifiserte»; Romskt Informations- och Kunskapscenter («romskt» = vedrørende romfolk, o.a.), som er en kommunal etat, ikke en ideell organisasjon.

Gruppen ble etablert våren 2014 og skal «bidra til at biblioteksledelsen gjør fornuftige vedtak i forhold til rasifiserte gruppers perspektiv». Hovedbibliotekaren i Malmö, Torbjörn Nilsson, forklarer meg slik hva dette innebærer: «Vi trenger dem [referansegruppen] i vårt arbeid for å få inn de rasifiserte personenes perspektiv, for eksempel når vi oppretter innkjøpsprofiler, formidler medier eller planlegger arrangementer og utstillinger». I dokumentasjonen fra hovedbiblioteket fremgår det at referansegruppen skal kunne «påvirke verdigrunnlaget som ligger bak medieinnkjøp». En spesielt viktig oppgave er å sømfare «barneavdelingens mediebeholdning» slik at den blir inkluderende og fri fra stereotype og krenkende verk.

Det aller første vedtaket biblioteksledelsen fattet etter råd fra referansegruppen var å luke ut Stina Wirséns bøker om Lilla Hjærtat, alle seks titlene. Bøkene ble henvist til kjellermagasinet. Ikke er dette vedtatt før talsmannen for Afrosvenskarnas Forum för Rättvisa, Jallow Momodou, er ute på Twitter: «Barnebøker med Lilla Hjærtat fjernes fra hyllene i Malmö. Resultatet av vårt effektive antirasistiske arbeid.»<sup>10</sup>

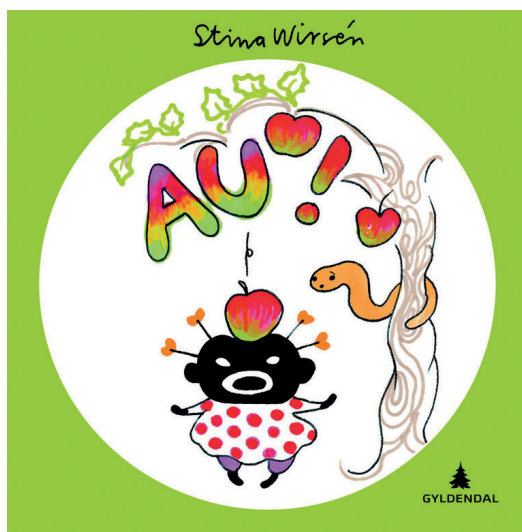
Men flere av de utrensede titlene hadde vært tilgjengelige for lån i flere år. Hvorfor ble de fjernet akkurat nå? Var det slik at «rasifiserte familier» hadde henvendt seg til biblioteket, klaget på bøkene og fortalt at barna deres tok skade?

Biblioteksjef Torbjörn Nilsson svarer: «Ifølge hva lederen for barne- og ungdomsavdelingen oppgir (...) kjenner vi ikke til at noen familie har henvendt seg til Stadsbiblioteket i denne saken».<sup>11</sup>

Med andre ord: Bøkene om Lilla Hjærtat ble lukket ut ene og alene av den grunn at biblioteksledelsen har valgt å lytte til «rasifiserte» representanter for to statlig støttede organisasjoner på den ene side, og på den andre siden «rasifisert» offentlig ansatt fra en kommunal etat.

Muligens må også ABF (Arbetarnas Bildningsförbund, den svenske arbeiderbevegelsens eldste og største studieforbund – o.a.) regnes blant rådgiverne. Forbundets «nasjonalkoordinator for sosial mobilisering», Behrang Miri, deltok nemlig også på referansegruppens møter. Ifølge møteprotokollen representerte Miri ABF. Ifølge biblioteksjefen, derimot, «dukket han [bare] opp» på møtene, antakelig fordi han har «kontakt med de andre foreningene». Hvorom allting er – Behrang Miri er kjent for at han på sin tidligere arbeidsplass, Kulturhuset i Stockholm, har villet rense ut Tintin-bøkene og andre verker som formidler «koloniale vrengebilder» av afrikanere og arabere. Hvilken rolle ABF spilte i denne sammenhengen er litt uklart. I 2014 finansierte ABF det såkalte Antirasistiska Forum, et diskusjonsforum som ikke i alle ledd ga adgang til alle. Rundt ett punkt i programmet kunne man lese «OBS! Separatistisk programpost, kun beregnet på rasifiserte antirasister og feminister.»

Det er ikke småtterier referansegruppen i Malmö tar opp. Møteprotokoll og referater er kortfattet, men megetsigende. På dagsorden har stått: «Biblioteksplanen – Bokbeholdningens avvik fra bibliotekenes medieplan – Diskusjon om barnelitteratur som oppfattes som problematisk og kren-



"Aul" av Stina Wirsén. (Omslagsbilde: Gyldendal Norsk Forlag)

kende, med eksempler fra bibliotekets samlinger – Når blir/oppleves en barnebok som en krenkelse? – Kompetanseopplæring for biblioteksansatte om rasifiserte grupper og rasisme – Hva er hvite privilegier og normkritikk? – Innhenting av perspektiver fra referansegruppens medlemmer i arbeidet med kompetansespørsmål rundt rasifiserte grupper – Forslag om å opprette en postkolonial avdeling (...) med pedagogisk kompetanse på veiledning og undervisning – Forslag om å utarbeide en pakke bestående av ikke-stereotype barnebøker.»

### «Bare første skritt»

Riksställningar<sup>12</sup> har til hensikt å gå frem på samme måte som Malmö Stadsbibliotek har gjort. Advarslene jeg så ved bildene på Dardel-utstillingen er et utslag av en slik handlingsplan. Eller som John Peter Nilsson, leder for Moderna Museet i Malmö, forteller meg: Dette er bare første skritt.

John Peter Nilsson er åpen og imøtekommende. Han forteller villig om hvordan ideen til advarselskiltene oppsto. Moderna Museet Malmö har opprettet en mangfoldsgruppe som «fører en aktiv mangfoldsdiskusjon». I forkant av Dardel-utstillingen diskuterte gruppen på hvilken måte «museet skal forholde seg til historiske verk som er for betydningsfulle til å bli bortvalgt, men som med

dagens øyne må tolkes annerledes enn den gang [de ble skapt]».

Med i diskusjonene var organisasjonen Interfem, som vi nettopp møtte som rådgivere for biblioteket i Malmö. Der var også Barakat Ghebrehawariat, tidligere styremedlem i «Afrosvenskar-na», og en som ofte er rådspurt av myndigheter og kulturinstitusjoner i spørsmål om «hvithetsnormen».

Sammen kom museet og rådgiverne frem til at det var behov for en markering overfor Dardels *Svarta Diana og Huvudjägarens eftermiddag*. Skiltet står der for å «markere at verket i dag kan oppfattes som støtende». I tillegg er de ment som «en stillingstagen fra museets side».

Slike skilt er ikke «det eneste eller det siste museet kommer til å foreta seg rundt inkludering og mangfold,» sier John Peter Nilsson. Skiltene, som «ikke på noen måte kan oppveie all urettferdighet i verden» er ikke en gang «resultatet av hva vi [Moderna Museet i Malmö] har tenkt i vårt lille museum, men noe som også andre kulturinstitusjoner har planlagt å gjøre». Dette er bare «et første skritt i en omfattende prosess der ikke bare museet befinner seg, men hele samfunnet». Et troverdig museum, forteller Nilsson, og siterer en nylig fremlagt statlig utredning, «vil innse at det eksisterer en større samlet kunnskap 'utenfor' museet enn 'innenfor', og at gamle sannheter og fortellinger må løftes frem, granskes og kompletteres.»

Rapporten Nilsson siterer heter *Museerna och mångfalden* (2014). Bak den står Riksställningarna, en statlig formidlingsinstitusjon. En av utredningens konklusjoner er at museene har «høy teoretisk kompetanse rundt mangfoldsspørsmål som genusteori, rasifisering og interseksjonelle perspektiver», men mangler «motet til å slippe til» de som virkelig «kan forstå hva et utenforskap innebærer». Derfor er det nødvendig at museene bygger og pleier langsiktige relasjoner til for eksempel «rasifiserte personer» og «personer fra HBTQ-fellesskap<sup>13</sup>». Dette skal ikke betraktes som «en slags almisser», men bør bli en «integret del» av museets «vanlige måte å arbeide på».

Det handler om å «arbeide med og med utgangspunkt i konkrete handlingsplaner» som er utarbeidet «med støtte fra personer som kan forstå et utenforskap». Det handler også om å «gjennom-

gå hvilke menneskers historie og samtid museet skildrer, samt hvordan og av hvem». Slik kan «huller i historiske fortellinger og mangelen på perspektiver fylles med hjelp av mennesker som ser og vil savne slike stemmer». Eller, med andre ord, å «gjennomgå hvordan samlingen er merket før den ser dagens lys». Utredningen fra Riksställningarna legger stor vekt nettopp på *merking* av kunstgjenstander. Ganske mange av de eksisterende verksomtalenene kan være direkte krenkende eller rasistiske, skriver Riksställningarna, og legger til: «Å si at samlinger og digitaliserte tekster er produkter av sin tid, og deretter la dem forbli slik, er i disse tilfellene ikke så mye bedre enn å kjempe for retten til å bruke rasistiske og nedsettende navn på bakverk eller tegneseriefigurer.»

I forordet til utredningens rapport skriver generaldirektør for Riksställningarna, Rebecka Nolmark, at svenske museer i altfor høy grad intellektualiserer mangfoldsarbeidet. Ifølge henne kan et slikt «fokus på teori og logikk» sammenliknes med «den psykologiske beskyttelsesmekanismen individer benytter for å unngå å bli følelsesmessig involvert når traumer skal bearbeides». Det skaper «murer som forhindrer at vi blottstiller våre innerste verdier». Det påvirker også «diskursen om mangfoldsspørsmål, i den grad at mange nå begynner å snakke om angsten for teori». Nolmark beveger seg her i dype psykoanalytiske farvann. Man får et inntrykk av at utredningen bygger på terapisaftaler med museumsansatte rundt i landet. Slik er det selvfølgelig ikke. Derimot har de samtalene og dybdeintervjuene utredningen bygger på ikke bare vært holdt med museumsansatte. Også «rasifiserte personer» og andre «individer som har immigrert til Sverige» har blitt dybdeintervjuet.

Hvordan de «rasifiserte» er blitt valgt ut, fremgår imidlertid ikke av rapporten. Det er uheldig. Det kunne vært interessant å få rede på hvilke kriterier et statlig organ legger til grunn for å klassifisere noen som «rasifisert». Eller er dette spørsmålet i seg selv, å gi uttrykk for tenkemåter Riksställningarna prøver å endre med sitt arbeid? De museene vi har i dag, skriver Riksställningarna – fritt etter Albert Einstein – er «produktet av vår tenkning, og de kan umulig endres uten at vi også endrer våre tenkemåter».



## Alene i Skandinavia

For å få et perspektiv på hvordan rasifisering og hvithetsnormen er blitt innført i svensk kultur, vender jeg meg til våre naboland. Er utviklingen den samme der?

Leder for hovedbiblioteket i København, Jakob Heide, mener at slike utlukinger og magasineringer som er foretatt i Sverige ville vært utenkelige i Danmark. Det ville vært i strid med den danske biblioteksloven, som har en hovedklausul der folkebibliotekene forbyr å foreta utvalg basert på religiøse, politiske eller moralske synspunkter.

Kristin Danielsen, leder for Deichmanske Bibliotek i Oslo, gir fyldige svar. Danielsen er skremt av utviklingen i Sverige: «Så snart vi starter en redaksjonell sensur for å sikre at befolkningsgrupper ikke støtes av ord eller ytringer er vi inne i et prinsipielt svært komplisert farvann. Dessuten – skal dette sensureres ut fra mitt (biblioteksjefens) politiske eller religiøse syn? Er ikke også det prinsipielt betenkelig? Å begrense ytringsfrihet i form av hel eller delvis sensur er veldig komplisert. For hvor starter man? Hvor stopper man? Hvem bestemmer? Hvor går grensen?»

Bibliotekene, sier Danielsen, er en folkeopplysningsinstitusjon som «må vise hele bildet, ikke bare den siden med vakker glans ... Det betyr ikke at vi har som mål å provosere eller krenke. Absolutt ikke. Men vi må fortelle hele historien og sikre at historien blir sett fra flere sider.»

Den formen for skilting som Moderna Museet Malmö har gått inn for i tilfellet *Dardels Svarta Diana og Huvudjägarens eftermiddag*, fins det ingen forståelse for i andre skandinaviske land.

Museumsdirektør ved Louisiana, Poul Erik Tøjner, skriver: «Jeg har ikke sans for noen form for moralsk filter mellom oss og bildene i en offentlig institusjon. Dessuten gjør vi ikke nåtiden bedre gjennom å gjøre om på fortiden. Jeg mener tvertimot at folks kritiske sans blir skjerpert av å møte historiske artefakter fra en annen tid – og hvis man forøvrig er interessert i å fortelle ofrenes historie, fører det ingen steder hen å fjerne 'bevisene'.»

Jakob Fibiger Andreasen, kommunikasjonsdirektør ved Glyptoteket i København, svarer på oppdrag fra museumsledelsen: «Vi kunne aldri finne på å på noen måte sensurere i forhold til våre utstillinger eller vår faste samling. Omvendt hadde det vært utenkelig at Glyptoteket bevisst valgte for eksempel å arrangere en

rasemessig provoserende utstilling, ene og alene for å skape provokasjon og debatt. Som hovedregel er kunsten vi har å gjøre med på Glyptoteket historisk. Det ville vært historisk ukorrekt å la være å belyse de sidene ved fortidens kunst som ikke nødvendigvis harmonerer med vår tids moral. Det ville vært fullstendig ansvarsløst hvis vi påtvang publikum et feilaktig bilde av vår felles fortid, utfra en politisk korrekt dagsorden. Da lærer vi jo overhodet ingenting.»

Per Kristian Madsen, leder for Nationalmuseum i Danmark, mener at Moderna Museet Malmö markeringer er uttrykk for en «nedlatende» holdning til sine besøkere. Man «tar for gitt at museets gjester ikke kan tenke selv eller ta selvstendig stilling». Og er det noe et museum burde oppmuntre, er det nettopp «at folk utvikler evnen til å ta selvstendig stilling». Per Kristian Madsen mener at Moderna Museet Malmö holdninger baner vei for en utvikling i retning av intoleranse, sneversyn og sensur: «Etter min oppfatning viderebringer man på denne måten nettopp intoleranse og sneversyn. I så fall måtte man jo gjennomgå samtlige tekster, artikler, bøker og så videre for å sikre at bare godkjente synspunkter og unnskyldninger for fortiden er med. Dette kalles faktisk sensur.»

Audun Eckhoff, direktør for Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design i Norge, skriver: «Vi ønsker ingen ordninger som kan gi inntrykk av at museet bedriver noen form for forhåndssensur av utstillingsvirksomheten.»

Jeg er den siste til å tvile på at svenske biblioteker og museer har tatt til seg teoriene om rasifisering og hvithetsnorm i aller beste hensikt. Men også det velmente har et brytningspunkt, og hinsides dette sporer den gode vilje ut i ortodoksi og holdninger som bygger på forestillinger om «den rene lære». I frykt for ikke å være rettenkende nok, tenner vi bokbål. Å ville innskrenke ytringsfriheten er alltid diskutabelt, og bør alltid overveies nøye. Personlig tror jeg at vi snarere enn å være opphengt i definisjoner og gruppetilhørighet, bør legge mer vekt på hvordan vi i dagliglivet faktisk opptrer mot hverandre. Er det alltid så opplagt at vi som individer som en selvfølge identifiserer oss fullt og helt med gruppen vi inngår i? Kan og bør en gruppe i en hvilken som helst situasjon forbeholde seg retten til å godkjenne eller forkaste beskrivelsen og definisjonen av seg selv? Hvor er vi på vei når vi velger å

definere mennesker utfra historie, gruppe og antatt tilhørighet?

Enkelte ting jeg har sett i arbeidet med denne artikkelen har skremt meg. Jeg aner en risiko for at vi blir så redde for å trå feil, og ikke være oppdatert på ideologi og terminologi, at vi avstår fra møter og konfrontasjoner som kunne vært berikende, til og med nødvendige. Forsøkene på å forstå den som har en annen bakgrunn enn du selv, må ikke forvandles til en eksamensoppgave.

## Noen ord om kilder

Jesús Alcalá's artikkel bygger på et stort antall skriftlige kilder, for mange til å oppgi separat i fotnotene. Der ingenting annet er oppgitt, stammer sitatene fra mail-intervjuer Alcalá selv har foretatt.

Han understreker at både biblioteks- og museumsansvarlige han har vært i kontakt med har vært meget samarbeidsvillige. De har avgitt forbillidlig raske svar, og gitt ham adgang til de dokumenter han ønsket å se uten å trenere unødvendig.

Når det gjelder referanse- eller ressursgruppene som er konsultert blant annet i Malmö, er situasjonen en ganske annen:

Fra organisasjonene som forvalter ideene om «rasifisering» og «hvitheitsnorm», og som samarbeider med kulturinstitusjoner i slike saker, får jeg over-

hodet ingen svar på mine spørsmål. Ingen av organisasjonene har villet svare, til tross for mange purringer. Etter en måneds taushet får jeg en mail av Jallow Momodou i Afrosvenskarnas Forum för Rättvisa. Han forteller at han er den eneste i organisasjonen som kan besvare mine spørsmål, men at han er svært opptatt. Han ber meg komme tilbake til saken om to måneder. Dette gjør jeg, men Jallow Momodou hører ikke fra seg igjen.

Jeg stilte tre spørsmål til Afrosvenskarnas forum: Hvor mange medlemmer har organisasjonen? Har Malmö Stadsbibliotek imøtekommet andre av organisasjonens krav enn utrenskningen av Lilla Hjärtat? Hvilke andre kunstinstitusjoner samarbeider dere med?

De samme tre spørsmålene sender jeg til Interfem, pluss et fjerde: Interfems samarbeid med Moderna Museet i Malmö – hva innebærer det rent konkret? De svarer at organisasjonen skal ha et møte om mine spørsmål. Senere ber man meg fortelle hva slags artikkel jeg arbeider med. Når jeg har forklart dette, avholder tenketanken enda et møte om spørsmålene. Endelig får jeg vite at man «av hensyn til tidsmangel må avslå å besvare mine spørsmål på det nåværende tidspunkt». Mailen til meg er ikke signert, jeg vet altså ikke med hvem eller hva jeg i ukevis har prøvd å etablere kontakt.

*Utdrag av denne artikkelen ble publisert av  
Ystads Allehanda på sensommeren 2015.*

---

OVERSATT FRA SVENSK AV TORGRIM EGGEN.

## NOTER

- 1 Nils von Dardel (1888–1943), svensk maler. Regnes blant de mest betydningsfulle svenske kunstnerne i forrige århundre. Hans mest kjente bilder er malt mellom 1910 og 1930 og har symbolistiske, ikke sjelden makabre motiver (o.a.).
- 2 Begrepet «rasifiera» har ikke noe motstykke på norsk, og heller ingen leksikalsk definisjon på svensk. Et forsøk på å sirkle det inn finner vi hos Institutet för Språk og Folkminnen i Sverige: «Det finns ingen exakt definition av *rasifierad*, men ofta används det för att påvisa att rasbegreppet och de föreställningar som följer med det är en social konstruktion, inte en biologisk. En rasifierad person förknippas med en uppsättning egenskaper eller beteenden på grund av sin härkomst. En person som inte är rasifierad betraktas automatiskt som normen.» (o.a.)
- 3 Mail og protokoll, mai, august og oktober 2014.
- 4 Bøkene foreligger på norsk, utgitt av Gyldendal Norsk Forlag. De er også tilgjengelige på Deichmanske Bibliotek (o.a.).

- 5 Mail august 2013, møteprotokoll september 2013.
- 6 Mail august 2013, referat september 2013.
- 7 Mail 9. april 2015.
- 8 Mail, 9. april 2015.
- 9 Mail, 14. og 16. april 2015.
- 10 25. september 2014.
- 11 Mail, 31. mars 2015.
- 12 Riksställningar er en statlig svensk formidlingsinstitusjon som sorterer under Kulturdepartementet. Gir logistisk, økonomisk og kompetansmessig støtte til arbeidet ved lokale museer og andre utstillingsaktører, Tilsvarende noenlunde, men ikke helt, det norske Riksställningar (o.a.).
- 13 HBTQ står for «homo/bi/trans/queer», altså et akronym for hovedgruppene blant seksuelle minoriteter.